

Debata o globalizaciji: Globalisti

Tadija Tadić*

The Globalization Debate: The Globalists

Summary: One of the main questions most of the globalization theorists have been dealing with is how to provide an adequate classification and systematization of vast and different theories of globalization. In this work we give a closer look to an infamous and highly influential Held's division of globalization theorists on globalists and skeptics. According to globalists, globalization represents a real and significant historical process without a precedent, which generates new forms of global economy, global politics and global culture. On the other side, there are skeptics who discard globalization discourse simply as a myth or alternatively as an ideological project of the West. The first part of our investigation of the great globalization debate is dedicated to investigation of the globalist perspective (both the hyper-globalists and transformationists).

Key words: Globalization, The great globalization debate, Globalists, Hyper-globalists, Transformationists

JEL: F0, F15, N0

1. Uvod

Jedan od centralnih problema koji već dugo muči savremene teoretičare globalnih promena odnosi se na najadekvatniju sistematizaciju i klasifikaciju stalno rastuće literature o globalizaciji.¹ U tom smislu, obično se polazi od nekoliko krucijalnih pitanja: kako odrediti različite žanrove masivne globalizacione literature? Koje su vodeće škole misli? Kako ih klasifikovati tako da na najbolji način obuhvate svu kompleksnost i raznolikost diferentnih pristupa i pozicija (Mittelman 2002, p. 20)?

* Tekst pred čitaocima deo je istraživačkog rada u okviru magistarske teze pod mentorstvom Koste Josifidisa. Usled ograničenosti prostora, onemogućen je celovit prikaz debate o globalizaciji. Iz tih razloga, u radu se tretira globalistička pozicija (i hiperglobalista i transformacionista), dok će u sledećem biti predstavljeni skeptici. E-mail: tadicadija@neobee.net

¹ Bazičnu teškoću u vezi sa tim predstavlja činjenica da niti jedna od dobro institucionalizovanih tradicija socijalnog istraživanja (bilo da je reč o neoklasičnoj ekonomiji, bilo o svetsko-sistemskoj teoriji), niti od tradicionalnih ideologija (konzervatizam, liberalizam i socijalizam) nije zadobila status nove ortodoksije u davanju odgovora na probleme globalne ere (Held i McGrew 2000, p. 3).

Najznačajnija i, sasvim sigurno, najuticajnija klasifikacija teorijâ globalizacije danas, jeste, sada već klasična, Heldova podela na globaliste i skeptike.² Ista je vrlo brzo dobila status opšteprihvaćene i široko se upotrebljava, na ovaj ili onaj način, od strane najvećeg broja savremenih autora. Principijelna osnova naznačene dihotomije zasniva se na meta-dilemi - globalizacija: stvarnost ili mit? Dok globalisti izričito tvrde da je reč o istinskom i nadasve značajnom istorijskom procesu, skeptici, sa druge strane, odlučno odbacuju diskurs globalizacije kao najobičniji mit, odnosno ideološki projekat Zapada. Suštinska razmimoilaženja u pogledu bazične prirode i značaja fenomena globalizacije produkovala su ono što se danas naziva *velika debata o globalizaciji*, koja je u međuvremenu izrasla i koja, sasvim sigurno, oblikuje glavnu maticu savremene društvene nauke. Njen opšti pregled i detaljna razrada osnovni je cilj ovog rada! Kao što je već rečeno, na ovom mestu će se najpre predstaviti pozicija globalista u okviru koje se mogu identifikovati dve struje: jedna radikalna (hiperglobalisti) i druga, daleko umerenija (transformacionisti).

U cilju sistematičnog pregleda osnovnih pretpostavki obe pozicije u pogledu suštinske prirode globalizacije konstruisan je relativno jednostavan analitički okvir koji se sastoji iz sledećeg:

- (1) Konceptualizacija
- (2) Uzročno-posledične veze
- (3) Projekcije budućnosti

Centralni naglasak u ovom istraživanju biće stavljen na elaboraciju goruće debate globalista i skeptika oko najznačajnijih posledica globalizacije.³ To se prvenstveno odnosi na predstavljanje dijametralno različitih stavova dva suprotstavljena tabora u pogledu menjajućeg karaktera ekonomske aktivnosti. Iako je rasprava o ekonomskoj globalizaciji produkovala voluminoznu, stalno rastuću literaturu, moguće je identifikovati najmanje četiri fundamentalna pitanja oko kojih gravitiraju uporišne tačke slaganja, odnosno razmimoilaženja globalista i skeptika: prvo, stepen do kojeg je ekonomska aktivnost globalizovana; drugo, da li je na sceni izrastanje novih formi kapitalizma kao rezultata "treće industrijske revolucije"; treće, u kojoj meri ekonomska globalizacija i dalje ostaje subjekt adekvatnog i efikasnog nacionalnog i međunarodnog upravljanja i četvrto, da li globalna konkurencija označava konačan kraj nacionalne ekonomske strategije i države blagostanja (Held i McGrew 2000, p. 19)?

Kada se bude govorilo o političkim posledicama globalizacije, fokus istraživanja će biti sužen na predstavljanje debate između globalista i skeptika u po-

² *Nota bene!* Navedenom podelom nije ni izdaleka obuhvaćena niti iscrpljena sva kompleksnost i raznolikost diferentnih interpretacija i pristupa koji se mogu naći u literaturi iz ove oblasti, pošto se, kako sâm Held upozorava, čak i u okviru iste pozicije često mogu pronaći različite istorijske interpretacije i normativne argumentacije (Held i McGrew 2000, p. 2).

³ Problematika teorijskih razlika u pogledu konceptualizacije fenomena globalizacije detaljnije je razrađivana u Tadić (2005, pp. 188-197)

gledu dva ključna pitanja: sudbine nacionalne države i mogućnosti institucionalizacije međunarodne (političke) infrastrukture (Chase-Dunn 1999, p. 192).

Transdisciplinarni pristup analizi kritičnih posledica globalizacije bio bi nepotpun kad se unutar njega ne bi (barem u kratkim crtama) uključilo i predstavljanje goruće debate o kulturnoj globalizaciji, u čijem se epicentru nalazi pitanje: da li je globalna kultura u procesu nastajanja ili ne?

Za sam kraj ostavljena je, ne manje važna, kontroverzna diskusija u vezi sa predikcijama buduće trajektorije globalne promene. Sublimaciju naznačene debate čini dilema oko toga da li sadašnji globalizacioni procesi i tendencije označavaju "kraj istorije" (Fukuyama 1989) ili je svet na pragu "sukoba civilizacija" (Huntington 2000)?

2. Hiperglobalisti

Odlika prve velike grupe teoretičara globalizacije - često označavanih kao radikalni ili hiper-globalisti - jeste izrazita nekoherentnost. To i ne bi trebalo da čudi kada se ima u vidu da se unutar ove pozicije obično svrstavaju autori dijametralno suprotnih ideoloških pozicija; na jednoj strani se nalaze ostrašćeni neoliberali koji slave izrastanje jedinstvenog globalnog tržišta i globalne konkurencije kao istinskih generatora ljudskog progressa, univerzalnog mira i harmonije,⁴ dok su na drugoj tradicionalni marksisti za koje globalizacija nije ništa drugo do nova, izmenjena forma globalizovanog kapitalizma ili, pak, dalja ekspanzija Zapadnog imperijalizma pri čemu se naročito potencira njena "tamna strana" - nezaposlenost, konflikti i socijalno raslojavanje.⁵

Čvrsto jezgro radikalnih globalista određuje globalizaciju kao realan i značajan istorijski proces koji označava kvalitativno novu eru u ljudskoj istoriji "bez presedana u bilo kojem specifičnom društvu, religiji ili civilizaciji" (Geyer i Bright 1995, p. 1059). Ono po čemu se savremeni globalni trendovi i dešavanja razlikuju od prethodnih epoha, naročito od takozvane "prve runde globalizacije", koja je trajala od oko 1800. do 1914. godine (Friedman 1999) jeste intezitet i dinamika sadašnjih pomena koje, prema mišljenju Martina Albrowa, rezultiraju u ovaploćenju suštinske rekonfiguracije "okvira ljudske delatnosti."⁶

Većina hiperglobalista, dakle, spremno priznaje da je u periodu koji je pretihodio Prvom svetskom ratu svet već iskusio sličnu eru globalizacije. To je više nego očigledno kada se uporede pokazatelji kojima se meri veličina trgovinskih i kapitalnih transakcija prema bruto društvenom proizvodu, kao i intezitet tokova

⁴ Kao najuticajniji proponenti navedenog pristupa izdvajaju se: Theodor Levitt, Kenichi Ohmae, Susan Strange, Thomas Friedman i dr.

⁵ vidi šire Held *i sar.* (1999, pp. 2-3)

⁶ Citirano u Held *i sar.* (1999, p. 5). Albrow takođe tvrdi da je čovečanstvo konačno došlo na prag "globalnog doba" u kojem je globalizacija definišući koncept (navedeno u Kellner 2002)

radne snage prema ukupnoj populaciji između dva perioda. Međutim, i pored sličnosti većine relativnih pokazatelja ekonomske globalizacije, ono što je danas novo i po čemu se sadašnja epoha suštinski razlikuje od prethodne jeste forma, stepen i intezitet u kojem je svet povezan u jedinstveno globalizovano tržište (Friedman 1999). To postaje jasno kada se dovedu u vezu, ne relativni, već apsolutni pokazatelji globalizacije ekonomije, čije su vrednosti danas daleko veće nego u poređenju sa ranijim periodom. Dodatnu novinu u odnosu na raniji period, predstavlja i ukupan broj ljudi i država koje su u mogućnosti da participiraju u ovom procesu. Prva runda globalizacije, pre 1914. godine, zaključuje Friedman (1999), možda je bila intezivna, ali su mnoge zemlje u razvoju tada bile izostavljene iz ovog procesa.

Kao što je već rečeno, današnja era globalizacije nije različita samo u stepenu, već je, na nekoliko veoma značajnih načina, različita i u vrsti. Dok je prethodna globalizaciona epoha bila izgrađena oko pada transportnih troškova, sadašnja se temelji na rapidnom smanjenju telekomunikacionih troškova - mikročipovi, satelitske komunikacije, optički kablovi i Internet, omogućili su umrežavanje sveta mnogo čvršće nego ikad pre (Friedman 1999).

Sve u svemu, generalni stav hiperglobalista u pogledu istorijskog hoda globalizacije može se sažeti u sledećem: današnji globalni procesi predstavljaju vrh kontinuuma koji je otpočeo pre oko dvestotine godina i koji je bio naprasno prekinut I svetskim ratom, Ruskom revolucijom, Velikom depresijom i, konačno, Drugim svetskim ratom.⁷

Druga zajednička karakteristika autora hiperglobalističke orijentacije - uprkos očiglednim razlikama između neoliberala i marksista - odnosi se na, skoro kompulzivno, naginjanje ka ekonomizmu kao dominantnoj logici analize globalizacije. Ista, smatraju radikalni globalisti, predstavlja prvenstveno ekonomski fenomen, čije temeljne uzroke bi trebalo tražiti unutar same strukture kapitalizma ili, alternativno, u tehnologiji. Tako, prema Tomasu Friedmanu (1999), glavna pokretačka sila koja leži u pozadini sadašnjih globalnih procesa jeste *laissez faire* kapitalizam. Sa druge strane, takozvani "tehnološki deterministi" na čelu sa Susan Strange (1996), naglašavaju ulogu spektakularnih prodora u oblastima informacionih tehnologija i saobraćaja, i sa njima povezanim radikalnim smanjenjem troškova transporta i komunikacija, kao "velikog zanemarenog faktora", odnosno "primarnog uzroka u pomeranju balansa moći između tržišta i države" (Strange 1996, p. 151).

Zaštitni pojas "istraživačkog programa" radikalnih globalista obrazuju pretpostavke o izrastanju, odnosno o skorom nadolasku jedinstvene globalne ekonomije, politike i kulture kao fundamentalnih konstituenata "novog svetskog poretka" (Friedman 1999). To znači da koncepti nacionalne ekonomije, nacio-

⁷ Sachs i Warner (1995, p. 5)

nalne države, nacionalne kulture i lojalnosti postaju anahronizmi koji u horizontu globalnog doba vrlo brzo bivaju prevladani.⁸

Najznačajnija (a svakako i najkontroverznija) pomoćna hipoteza odnosi se na argumentaciju o pojavi prve istinski globalne ekonomije, kao jedinstvenog entiteta, disciplinovanog integralnim svetskim tržištem, čiji se doseg proteže na ceo svet.⁹ U prilog navedene "jake globalističke teze" - kako se ona često označava - govori i širok spektar pokazatelja o dosad nezabeleženom obimu i intezitetu svetske trgovine, globalnih finansijskih tokova i proizvodnje multinacionalnih kompanija koji jasno ukazuju da je svetska ekonomija danas daleko više otvorenija nego što je to bila u periodu pre Prvog svetskog rata (Held i McGrew 2000, p. 23).

Ova nova globalna ekonomija generiše i sopstvenu novu globalnu podelu rada koja, prema rečima Petera Dickena (1998, pp. 251-252) "reflektuje promene u geografskim obrascima specijalizacije na globalnom nivou". Stara podela na centar, poluperiferiju i periferiju, tvrdi dalje autor (p. 252), "više nije primenljiva"; nju zamenjuju nova kompleksnija struktura koja uključuje "fragmentaciju velikog broja proizvodnih procesa i njihovu geografsku realokaciju" na svetskom nivou (Dickens 1998, p. 252). Tradicionalna polarizacija Sever-Jug postala je anahronizam koji je zamenjen izrastanjem Pobjednika i Gubitnika čak i u okviru samih zemalja Severa i Juga (Held i McGrew 2000, p. 26). Kritičnu ulogu u oblikovanju nove globalne podele rada imaju aktivnosti multinacionalnih kompanija, preciznije raširena praksa izmeštanja proizvodnih kapaciteta ka novoindustrijalizovanim zemljama Azije, Latinske Amerike i Istočne Evrope.

Prema rečima Kenichi Ohmaea logična posledica nove "ekonomije bez granica", u kojoj se distinkcija između domaće i globalne ekonomske aktivnosti relativizuje do krajnjih granica, jeste to da nacionalna država, kao fundamentalna politička i ekonomska jedinica društva, "postaje neprirodna, čak nefunkcionalna jedinica za organizaciju ljudske delatnosti i upravljanje ekonomskim naporima u svetu bez granica."¹⁰ Nekontrolisana moć globalnih tržišta i neograničena mobilnost transnacionalnih kompanija - prema Ohmaeu dve najznačajnije sile u svetskoj ekonomiji - ne trpe teritorijalna ograničenja i ne mogu biti subjekat efikasnog upravljanja, čime tradicionalne nacionalne države postaju "virtualne", odnosno sve manje relevantne za sprovođenje i organizaciju ekonomske aktivnosti.¹¹ U tom smislu, Susan Strange (1996, p. 151) piše da su "bezlične sile svetskih tržišta, integrisanih tokom posleratnog perioda . . . sada moćnije nego

⁸ Vidi šire Scholte (2001)

⁹ "Međunarodna kapitalistička revolucija" piše tako Jeffrey Sachs "stvorila je prvu istinsku globalnu tržišnu ekonomiju" (kurziv T. T.) (citirano u Mittleman 2000, p. 233). Njenu centralnu karakteristiku efektno obrazlaže Milton Friedman rečima da je "danas postalo moguće proizvesti proizvod bilo gde, koristeći resurse ma gde bili, od strane kompanije locirane bilo gde, da bi bio prodat bilo kuda (citirano u Scholte 2001, p. 520).

¹⁰ Citirano u Douglas (1998, p. 6)

¹¹ Navedeno u Hirst i Thompson (1999, p. 176)

države za koje se pretpostavlja da im pripada vrhovni politički autoritet nad društvom i ekonomijom".

Nacionalna država - sumarni je argument hiperglobalista - na pragu je laganog izumiranja. Ona je postala žrtva ubrzavajuće tehnološke promene i integracije svih delova globusa u jedinstvenu tržišnu ekonomiju (Douglas 1998, p. 4). Na sceni je, dakle, radikalno preoblikovanje osnovnih principa političkog uređenja društva, u okviru kojeg suverenitet i autonomija država ozbiljno erodiraju, pri čemu iste, kako zaključuje Ohmae (1993), sve više postaju samo "prelazni oblik ekonomske organizacije i regulacije"¹²

Globalizacija je, tvrde dalje hiperglobalisti, ozbiljno potkopala kejnzijansku državu blagostanja kao i osnovne principe socijalne demokratije. Prema Johnu Grayu (1998, pp. 328-329) "globalno tržište" to jest "globalna mobilnost kapitala i proizvodnje u svetu otvorene ekonomije načinila je centralne politike Evropskih socijalnih demokratija nedelotvornim", odnosno "nesposobnom za život". Suočene sa pritiscima globalnih finansijskih tržišta i opcijama izlaska multinacionalnih kompanija, države sve više gube kapacitet za sprovođenje efikasnog nacionalnog menadžmenta.¹³ U cilju održavanja konkurentne pozicije domaćeg biznisa na svetskom tržištu, države širom sveta su prinuđene da usvoje uniformne neoliberalne strategije, koje stavljaju naglasak na finansijsku strogost, privatizaciju i liberalizaciju - tri glavna stuba nosača Vašingtonskog konsenzusa - čime se obezbeđuju finansijska disciplina, minimalno uplitanje vlade u funkcionisanje tržišta i otklanjanje trgovinskih barijera (Josifidis 2004). Time se stvaraju osnovni preduslovi za privlačenje stranih investicija koje, prema većini savremenih teorija, predstavljaju jedan od najvažnijih faktora ekonomskog rasta (Stiglitz 2002, str. 81). Sa druge strane, većina programa socijalne zaštite se napušta. Drugim rečima, dozvoljavaju se samo one javne i socijalne usluge koje globalni kapital smatra esencijalnim i koje generišu najniže moguće troškove.¹⁴ Na sceni je, dakle, ono što Phil Cerny (1995) plastično naziva "tranzicijom od države blagostanja ka konkurentskoj državi". Poruka radikalnih globalista je jasna: "ekonomske i tehnološke sile nameću jednoobraznost političkih i ekonomskih oblika i funkcija država" čime se one svode na "lokalne autoritete globalnog sistema."¹⁵

Izražen skepticizam u pogledu mogućnosti kontrole globalnih ekonomskih tokova od strane nacionalnih država, prenosi se i na sferu međunarodnih upravljačkih struktura. Radikalni globalisti smatraju da je vrlo teško, odnosno nemoguće izgraditi međunarodnu institucionalnu strukturu za regulaciju globalnih tržišnih sila kojima nijedna agencija, bila ona nacionalna ili internacionalna, nije

¹² Citirano u Held i McGrew (2000, p. 27)

¹³ Vidi šire: Hirst i Thompson (1999, pp. 176-178)

¹⁴ Vidi šire: Hirst i Thompson (1999, pp. 176-178). Za ekstenzivnu elaboraciju neoliberalizma vidi i: Josifidis (2004)

¹⁵ Citirano u Waltz (1999)

dorasila.¹⁶ Postojeće multilateralne institucije - naročito Međunarodni monetarni fond, Svetska banka i Svetska trgovinska organizacija – tretiraju se jednostavno kao instrumenti globalnog kapitala i/ili zemalja G7, koji skoro isključivo služe za proširivanje i produbljivanje "globalnog dosega" *laissez faire* kapitalizma. Njihova osnovna uloga sastoji se, dakle, u propisivanju "pravila igre" kojima se obezbeđuje disciplinovanje nacionalnih vlada, kao i daljnja reprodukcija sila ekonomske globalizacije.

Izrastanje globalne ekonomije, institucionalizacija mehanizama globalne vlade, univerzalno širenje liberalne demokratije, predominacija ideologije neoliberalizma, oblikovanje transnacionalne kapitalističke klase i, konačno, homogenizacija raznorodnih kulturnih obrazaca označavaju skoro konstituisanje prve istinski globalne civilizacije. Istorija je konačno došla do svog kraja (Fukuyama 1989)!

3. Transformacionisti

Za razliku od radikalnih globalista, i njihove neretko preterane argumentacije, transformacionisti¹⁷ grade daleko umerenije pretpostavke o prirodi fenomena globalizacije, koja se poima kao kontingentan i protivurečan istorijski proces bez presedana u ljudskoj istoriji. "Države i društva širom sveta", centralna je poruka umerenih globalista, "doživljavaju proces duboke promene" (Held i McGrew 1999, p. 2), koja uključuje značajno strukturno preuređivanje fundamentalnih principa organizacije društvenog života. Prostor i vreme, kao bazične koordinate na kojima ono počiva, na udaru su korenite transformacije, pojmljene kao "prostorno-vremensko razdvajanje" (Giddens 1998, str. 68-69), odnosno "zgušnjavanje prostora-vremena" (Harvey 1989, p. 90) čime se želi ukazati na radikalnu relativizaciju njihovih (dosadašnjih) ograničenja na društvene odnose i transakcije.

Ono što je zajedničko za većinu transformacionista jeste snažna odbojnost prema redukcionizmu hiperglobalista (i većine skeptika) za koji tvrde da je "fundamentalno pogrešan", iz prostog razloga jer inherentnu kompleksnost sila koje oblikuju globalizaciju svodi na usko ekonomsku logiku (Giddens 1999). Metodološki gledano, većina umerenih globalista se priklanja post-marksiističkom, post-strukturalističkom ili, kako se još naziva, Veberijanskom pristupu istraživanja, pri čemu se ravnopravan status pridaje i drugim dimenzijama koje strukturiraju društveni realitet - političkim, kulturnim, vojnim, tehničkim,

¹⁶ Navedeno u Hirst i Thompson (1999, p. 10)

¹⁷ U ovu grupu najčešće se svrstavaju teoretičari svetskog-sistema (Immanuel Wallerstein; Giovanni Arrighi; Christopher Chase-Dunn; Andre Gunder Frank), neo-idealisti (David Held i Anthony McGrew), liberalni institucionalisti ili pluralisti (Robert Keohane i Joseph Nye), teoretičari takozvane "refleksivne sociologije" (Anthony Giddens; Ulrich Beck), pojedini postmodernisti (Douglas Kellner) i mnogi drugi.

ekološkim, socijalnim itd.¹⁸ Globalizacija je, u tom smislu, pojmljena kao suštinski multidimenzionalan fenomen - takav da je, kako Douglas Kellner (2002) tvrdi, neophodna nova, transdisciplinarna društvena teorija bez koje nije moguće "obuhvatiti sve njene konture, dinamiku, trajektorije, probleme i moguće budućnosti."

Uviđajući imanentnu kompleksnost i višedimenzionalnost fenomena globalizacije, britanski sociolog Anthony Giddens razotkriva njenu bazičnu uzročnu dinamiku u zajedničkom delovanju kombinovanih snaga modernosti. Svetska kapitalistička ekonomija, sistem nacionalnih država, svetski vojni poredak i međunarodna podela rada - prema Giddensu (1998, str. 74) četiri ključne dimenzije globalizacije - direktno izvire iz četiri stuba nosača moderne: kapitalizma, političkog nadzora, vojne moći i industrijalizma.

Nadalje, mogu se izdvojiti najmanje dva aspekta koja dominiraju u najvećem broju istraživačkih pristupa transformacionista. Prvi je prostorni, pri čemu se prvenstveno naglašava "kraj geografije", odnosno "destrukcija distance".¹⁹ U srcu navedenih koncepata leži uverenje da nacionalna, odnosno državna teritorija kao elementarna jedinica (političke) analize biva dezavuisana i zamenjena novim konceptom - konceptom suprateritorijalnosti (Scholte 2001, pp. 524-525). To podrazumava radikalno pomeranje fokusa teoretsko-empirijskih analiza ka transnacionalnim tokovima, to jest aktivnostima i transakcijama koje se realizuju na međuregionalnom ili međukontinentalnom planu.²⁰

Drugi značajan momenat, na kojem posebno insistiraju teoretičari svetskog sistema, odnosi se na specifičnu istorijsku formu fenomena globalizacije. Za razliku od hiperglobalista koji u svojim analizama uglavnom fokusiraju drugu polovinu dvadesetog stoleća, determinišući globalizaciju kao fenomen novog doba, većina transformacionista prati dugoročni evolutivni put metamorfoze globalne kapitalističke ekonomije od njenih samih početaka na kraju petnaestog i početku šesnaestog veka, sve do danas.²¹ Na osnovu analize trajektorije globalne transformacije, umereni globalisti zaključuju da ista nema linearan obrazac; upravo suprotno, reč je o procesu koji je oblikovan konjuktivnim ciklusima i sekularnim trendovima. Verovatno najbolju sublimaciju stavova svetsko-sistemskih teoretičara po ovom pitanju predstavlja definicija Christophera Chase-Dunna (1999, p. 189) po kojoj je globalizacija "dugoročni uzlazni trend političke i ekonomske promene na koji utiču ciklični procesi." Kao što se može videti, u srcu transformacionističke analize globalizacije leži originalan metodološki pris-

¹⁸ Vidi šire: Kellner (2002), Held i McGrew (2000, p. 2)

¹⁹ Reč je, naime, o poznatoj tezi Richarda O'Briena o "kraju geografije" (citirano u Scholte 2001b, p. 520)

²⁰ vidi šire: Scholte (2001)

²¹ Prema mišljenju Immanuela Wallersteina centralnu pokretačku snagu savremenog svetskog sistema (i globalizacije) trebalo bi tražiti upravo u dinamici kapitalističke svetske ekonomije, koju autor jednostavno definiše kao "sistem proizvodnje radi prodaje na tržištu za profit" (Wallerstein 1999)

tup koji se, po uglednom francuskom historičaru Fernandu Braudelu, često u literaturi označava kao *longue durée* perspektiva.

I pored toga što većina transformacionista smatra da su globalizacione tendencije imanentni deo istorijskog hoda kapitalizma već duži niz vekova, pojedini umereni globalisti, poput španskog sociologa Manuela Castellsa, tvrde da je "tek u kasnom dvadesetom stoleću svetska ekonomija uspela da postane *istinski globalna* (kurziv T. T.) na bazi nove infrastrukture obezbeđene informacionim i komunikacionim tehnologijama" (Castells 1996a, p. 259). Sadašnja "globalna ekonomija" nastavlja Castells, "nešto je sasvim različito" od prethodno navedene, "to je ekonomija sa kapacitetom da operiše kao jedinica u realnom vremenu i na planetarnom nivou" (Castells 1996a, p. 259).

Ono što savremenu globalizaciju distinktivno razlikuje od prethodnih istorijskih epoha jesu i kvalitativno nove forme akumulacije viška vrednosti. Najočitiiju reprezentaciju prethodnog predstavlja radikalno restrukturiranje i rekonstruisanje ekonomske baze većine industrijskih zemalja centra u pravcu stvaranja post-industrijskih ekonomija. "Turbo-kapitalizam", "globalni informatički kapitalizam" (Castells 1996b), "suprateritorijalni kapitalizam" (Scholte 2001), "manični kapitalizam", "kazino kapitalizam" najčešće su korišćene sintagme koje bi trebalo da "uhvate" naznačeni kvalitativni pomak. Naravno, transformacionisti time ne žele da tvrde, kao što to čine hiperglobalisti, da globalna ekonomija kao savršeno integrisan entitet postoji, niti da će u skorijoj budućnosti postojati, ali da trend globalne ekonomske interakcije i međuzavisnosti, unutar i između glavnih regiona sveta, nedvosmisleno upućuje na takav ishod (Castells 1999a, p. 261).

Jedna od osnovnih karakteristika ovog post-industrijskog kapitalizma jeste i nova globalna podela rada. Poput radikalnih globalista, transformacionisti odbacuju podelu na Sever i Jug, kao isuviše pojednostavljenu. Prema rečima Manuela Castellsa "najnovija međunarodna podela rada" ne konstituiše se više između država, već "između ekonomskih agenata smeštenih u četiri pozicije": u prvoj se nalaze proizvođači visoko vrednih proizvoda, baziranih na "informatičkoj" radnoj snazi; u drugoj, proizvođači velikog obima, zasnovani na jeftinom radu; treću čine proizvođači sirovina, zasnovani na obilju prirodnih bogatstava i, konačno, u četvrtoj su suvišni proizvođači, svedeni na radnu snagu potcenjenu ispod svoje vrednosti (Castells 1996a, p. 261).

Temeljna odrednica ove globalizujuće²² ekonomije jeste *deteritorijalnost*. Prethodno, prema Jan-Ar Scholteu, znači da "proizvodnja, razmena i potrošnja" postaju "rastuće odvojeni od geografije... teritorijalnih granica" (Scholte 2001, p. 525). Sve to ukazuje na činjenicu da ekonomska aktivnost, polako ali sigurno, zadobija suprateritorijalnu dimenziju, što se ogleda u rapidnom širenju ekonomskih transakcija preko raštrkanih i udaljenih lokacija u "realnom vremenu". Brza

²² *Nota bene*: pojam *globalizujuća ekonomija* u prvi plan ističe proces, a ne, kao što je to slučaj kod pojma globalna ekonomija, stanje!

difuzija transnacionalnih proizvodnih, finansijskih i trgovačkih mreža, dovela je, skoro istovremeno, do njihovog "prodiranja" u nacionalne teritorijalne granice koje se sve manje i manje poklapaju sa nacionalnim ekonomskim prostorom (Castells 1996a, p. 259). Usled toga, kapacitet države za regulaciju globalnih ekonomskih tokova počinje polako da erodira. Naravno, transformacionisti time ne prejudiciraju, kao što to čine radikalni globalisti, "kraj države" kao ekonomske jedinice - ona je i dalje prisutna - već ukazuju na ozbiljne teškoće u obezbeđivanju "javnog dobra". Pomeranje ravnoteže moći na relaciji država-tržište u korist potonjeg, stav je umerenih globalista, prinudilo je vlade širom sveta da usvoje slične tržišni orijentisane politike, što je za posledicu imalo značajno smanjivanje manevarskog prostora u sprovođenju nacionalnog ekonomskog menadžmenta.²³

Dodatnu pretnju po nacionalni suverenitet predstavlja izrastanje i brzo širenje transnacionalnih ekonomskih i političkih aktera, kao što su multinacionalne korporacije, razne međudržavne (ili međuvladine) organizacije, međunarodne nevladine agencije kao i razne grupe za pritiske koje postepeno obrazuju potpuno novu formu globalne politike.²⁴ Prema rečima Anne-Marie Slaughter, sve čvršća institucionalizacija međunarodne političke infrastrukture ukazuje na konstituisanje novog poretka transnacionalne vladavine,²⁵ koji je "manje dramatičan, ali više prinudan nego što bi to bili liberalni internacionalizam ili novo srednjevekovlje."²⁶ Glavna posledica globalizacije ekonomije i jačanja mehanizama globalne vladavine ogleda se u radikalnoj rekonstrukciji moći i autoriteta nacionalnih vlada. S tim u vezi, David Held (1999, p. 8), tvrdi da ekonomska globalizacija, u krajnjoj liniji, dovodi do raskidanja „svetog trojstva“ – teritorijalnosti, suvereniteta i moći. Slično tome, Robert Keohane (2000) smatra da je tradicionalna koncepcija prema kojoj je suverenitet "apsolutan, nedeljiv i teritorijalno isključiv oblik javne moći nultog zbira" iz korena transformisana; isti je, naime, zamenjen takozvanim "novim režimom suvereniteta"²⁷ što implicira da „države više nisu jedini značajni akteri na polju međunarodne politike“ (kurziv T. T.). Sve to, prema transformacionistima, upućuje na zaključak da termin država postaje sve više normativan, nego deskriptivan izraz.²⁸ Međutim, za razliku od hiperglobalista, koji tvrde da je rekonstrukcija državne moći "put bez povratka" koji nezaustavljivo vodi njenom konačnom nestanku, transformacionisti smatraju da je aktivnost države u pojedinim segmentima čak pojačana, što proizilazi iz

²³ Vidi šire: Held i McGrew (2000, p. 13)

²⁴ Za razliku od hiperglobalista koji smatraju da multilateralne institucije nisu ništa drugo do agenti globalnog kapitala, transformacionisti tvrde da strukture upravljanja svetskom ekonomijom ipak imaju popriličnu autonomiju od diktata globalnog kapitala i/ili G7 zemalja.

²⁵ Ali *nota bene* – ne i vlade! Keohane i Nye (2000) definišu pojam vladavina kao skup principa, normi, pravila i procedura koja obezbeđuju standarde za prihvatljivo ponašanje javnosti.

²⁶ Citirano u Reich (1998, p. 50)

²⁷ Što prema Keohaneu znači da je isti postao "manje teritorijalno definisana barijera, a više pregovaračko sredstvo politike koju karakterišu kompleksne transnacionalne mreže" (Keohane 1995, p. 110)

²⁸ O menjajućem značenju termina nacionalna država vidi šire Lošonc (2002)

potrebe za efikasnijim prilagođavanjem izmenjenom (globalizovanom) ambijentu. U vezi sa prethodnim, Linda Weiss zaključuje da "sadašnji procesi pre predstavljaju transformaciju funkcije države, nego slabljenje države po sebi."²⁹

Slično prethodnom, umereni globalisti se distanciraju od preovlađujućeg pogleda hiperglobalista o homogenizaciji i univerzalizaciji kulturnih obrazaca, i u prvi plan ističu preklapanje i uzajamno prožimanje raznorodnih kulturoloških paradigmi, što rezultira u hibridizaciji kulture kao logičnoj posledici dijalektike globalnih i lokalnih kulturnih uticaja. Prema transformacionistima, dijalektika globalne promene, koja se očituje u (simultanim) procesima globalne integracije-fragmentacije, uključivanja-isključivanja, konvergencije-divergencije, kontinuiteta-diskontinuiteta, *a priori* isključuje mogućnost bilo kakvog teleološkog objašnjenja budućih kretanja procesa globalizacije. Time se determinizam hiperglobalista odbacuje kao fundamentalno pogrešan; nasuprot tome, zauzima se pozicija eksplicitnog indeterminizma, koja se temelji na uverenju da ne postoji predeterminisan obrazac istorijskog razvoja, niti jedna istorijska trajektorija globalne promene (Kellner 1997).

Literatura:

- Castels, M. (1996a) *The Network Society* in D. Held and A. McGrew (eds.), *The Global Transformations Reader: An Introduction to the Globalization Debate* (Cambridge: Polity Press)
- Castels, M. (1996b) *The Global Economy* in D. Held and A. McGrew (eds.), *The Global Transformations Reader: An Introduction to the Globalization Debate* (Cambridge: Polity Press)
- Cerny, P. G. (1995) *Globalization and the Changing Logic of Collective Action*. (Autumn) <http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/cerny.htm>
- Chase-Dunn, C. (1999) *Globalization: A World-System Perspective*. <http://jwsr.ucr.edu/archive/vol5/number2/html/chase-dunn/index>.
- Dicken, P. (1998). *A New Geo-economy* in D. Held and A. McGrew (eds.), *The Global Transformations Reader: An Introduction to the Globalization Debate* (Cambridge: Polity Press)
- Douglas I. (1998) *Globalization and the Politics of the Retreat of the State* <http://www.essays.powerfoundation.org/gprs.pdf>
- Geyer, M., and Bright, C. (1995) *World History in a Global Age*. <http://www.learner.org/channel/courses/worldhistory/support/.pdf>
- Gidens, E. (1998) *Posledice modernosti* (Filip Višnjić, Beograd)
- Gidens, E. (1999) *A Runaway World - Lectures*. <http://www.bbc.co.uk/education>

²⁹ U tom smislu, pojedini transformacionisti tvrde da je na sceni tranzicija od države blagostanja ka državi katalizatoru (u Held i sar. 1999, p. 9). Šire o transformacionim kapacitetima države u svetlu globalizujućeg ambijenta vidi: Josifidis i Prekajac (2001)

- Gray, J. (1998) The Passing of Social Democracy in D. Held, and A. McGrew (eds.). *The Global Transformations Reader: An Introduction to the Globalization Debate* (Cambridge: Polity Press)
- Friedman, T. (1999) *Introduction from The Lexus and the Olive Tree*.
<http://www.thomasfriedman.com/lexusolivetree.htm>
- Fukujama, F. (1989) The End of History? in P. O'Meara *et al.* (eds.), *Globalization and the Challenges of a New Century: A Reader* (Indiana University Press)
- Harvey, D. (1989) Time-Space Compression and the Postmodern Condition in D. Held and A. McGrew (eds.) *The Global Transformations Reader: An Introduction to the Globalization Debate* (Cambridge: Polity Press)
- Held, D. (*et al.*) (1999) Introduction in D. Held (*et al.*), *Global Transformations: Politics, Economics and Culture* (Cambridge: Polity Press)
- Held, D. and McGrew, A. (eds.) (2000) The Great Globalization Debate: An Introduction in D. Held, and A. McGrew (eds.), *The Global Transformations Reader: An Introduction to the Globalization Debate* (Cambridge: Polity Press)
- Hirst, P., and Thompson, G. (1999) *Globalization in Question: The International Economy and the Possibilities of Governance*, 2nd edn. (Cambridge: Polity Press)
- Hantington, S. (2000) *Sukob civilizacija i preoblikovanje svetskog poretka*, drugo izdanje (CID Podgorica)
- Josifidis, K. i Prekajac, Z. (2001) Globalizacija i nacionalna ekonomija - ugrožena suverenost ili koegzistencija. u: V. Vukotić (rukovodilac), *Globalizacija i tranzicija* (Institut društvenih nauka, Centar za ekonomska istraživanja, Beograd)
- Josifidis, K. i Prekajac, Z. (2004) Neoliberalizam – sudbina ili izbor načina života (I) u tranziciji, *Privredna izgradnja*, 1-2, 5-17
- Kellner, D. (2002) *Theorizing Globalization*. <http://www.csg.org.yu/tekstovi/.pdf>
- Keohane, R. O. and Nye Jr., J. S. (2000) *Governance in a Globalizing World*
www.ksg.harvard.edu/visions/publication/
- Lošonc, A. (2002). *Prilog razmatranju transformacije značenja nacionalne države u procesima "globalizacije"*
<http://www.sac.org.yu/komunikacija/casopisi/junir/IX/d07>
- Mittelman J. H. (2000) *The Globalization Syndrome: Transformation and Resistance - Reading Notes* <http://www.webpages.ursinos.edu/rrichter/>
- Mittelman J. H. (2002) *Globalization: An Ascendant Paradigm?*
<http://www.colorado.edu/IBS/PEC/gadconf/papers/mittleman.pdf>
- Reich, S. (1998) *What is Globalization? Four Possible Answers*.
<http://www.nd.edu/kellog/wps/261>
- Sachs, J. D., and Warner, A. (1995) *Economic Reform and the Process of Global Economic Integration*. <http://www.brookings.edu/dybdocroot/es/commentary/>
- Scholte, J. A. (2001) Global Trade and Finance in J. Baylis and S. Smith (eds.), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, 2nd edn. (Oxford: Oxford University Press)
- Strange, S. (1996) The Declining Authority of State in D. Held and A. McGrew (eds.). *The Global Transformations Reader: An Introduction to the Globalization Debate* (Cambridge: Polity Press)
- Štiglic, Dž. (2002) *Protivrečnosti globalizacije* (SBM-x, Beograd)

- Tadić T. (2005) Prilog (re)konceptualizaciji i geneza globalizacije. *Privredna izgradnja* 3-4, 93-229
- Wallerstein, I. (1999) *Globalization or the Age of Transition - A Long-term View of the Trajectory of the World-System*. <http://www.fbc.binghampton.edu/papers.html>
- Waltz, K. N. (1999) *Globalization and Governance*. <http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/globaliz.htm>

Rezime: Jedno od glavnih pitanja oko kojeg većina teoretičara globalizacije lomi koplja jeste kako obezbediti adekvatnu klasifikaciju i sistematizaciju širokog spektra različitih teorija o globalizaciji? U ovom radu bliže razmatramo čuvenu i uticajnu Heldovu podelu teoretičara globalizacije na globaliste i skeptike. Prema globalistima, globalizacija predstavlja realan i značajan istorijski proces bez presedana u ranijim vremenima, koji generiše nove forme globalne ekonomije, politike i kulture. Na drugoj strani su skeptici koji odbacuju diskurs o globalizaciji kao najobičniji mit, ili alternativno, ideološki projekat Zapada. Ovaj rad, kao prvi deo istraživanja velike debate o globalizaciji između globalista i skeptika posvećen je ispitivanju globalističke perspektive (hiper-globalista i transformacionista).

Ključne reči: Globalizacija, Velika debata o globalizaciji, Globalisti, Hiperglobalisti, Transformacionisti

JEL Classification: F0, F15, N0